

HALKBİLİMİ'NİN FARKLI KİMLİĞİ VE SOSYAL TABANI

Yazan: Richard BAUMAN

Çeviren: Feridun ÇOTRA*

Redaksiyon: Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL**

Americo Paredes geçenlerde “Amerikan halkbilimcileri disiplinlerinin özellikle “özel grupların” yani “yaş grupları mesleki gruplar, ülkenin belirli bölgelerinde yaşayan gruplar ve milli ya da etnik [kökenleriyle bilinen] grupların incelenmesi” olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Amerikan halkbilimcileri hakkındaki bu görüş, halkbiliminin sosyal tabanı konusunda merak uyandırmakla birlikte, metin ve tür odaklı, halkbilimini yalnızca köylülere ya da illere ait olarak gören geleneksel yaklaşımlardan daha verimli alanlara yönelmeyi temsil eder. Ancak, halkbilimcilerin halkbilimi ve gruplarla ilgili düşüncelerinin çoğunun altında yatan bazı belirgin varsayımlar vardır. Bunların, disiplinin deneysel gelişimi üzerinde kısıtlayıcı etkileri olduğu ve bir parça da düşünce bozukluğu içerdiği de görülmektedir. Bu makalede, halkbiliminin sosyal yapısı üzerinde daha verimli bir perspektif sunmaya yönelik bir düşünceyle, bu varsayımlardan bazılarını incelemeyi düşünüyorum. Burada halkbilimine ve özel gruplara gösterilen ilgi bunun göstergesidir.

Bir çıkış noktası olarak, bu alanda en çok kullanılan metin kitaplarından iki çikarsamayı örnek olarak inceleyebiliriz. Bunlar Alan Dundes’in *Folklor İncelemesi (A Study of Folklore)* ve Jan Brunvad’ın *Amerikan Folkloru İncelenmesi (A Study of American Folklore)* kitaplarıdır. Dundes, öğrencileri için bu alanı şöyle tanımlıyor :

Hem “folk”u hem de “lore” sözcüğünü yeni başlayanların bile folklorun ne olduğunu anlayabileceği şekilde açıklamak

mümkündür. “Folk” sözcüğü, en az bir ortak faktörü paylaşan insan grubuna karşılık gelebilir. Bağlayıcı faktörün ne olduğu önemli değildir -ortak bir iş, dil ya da din olabilir- ama önemli olan her ne nedenle olursa olsun, oluşan grubun, kendisine ait diyebileceği bazı geleneklere sahip olmasıdır. Teoride bir grup en az iki kişiden oluşmalıdır ama genelde çoğu ikiden fazla insandan oluşur. Grubun bir üyesi diğer üyeleri tanımayabilir, ama gruba ait ortak geleneklerin özünü muhtemelen bilecektir. Bu gelenekler, grubun bir grup kimliği duygusuna sahip olmasına yardımcı olacaktır. Bu yüzden eğer grup ağaç kesen işçilerden ya da demiryolu işçilerinden oluşuyorsa, o zaman folklor ağaç işçileri ya da demiryolu işçileri folkloru olacaktır. Eğer grup Yahudiler’den ya da Zenciler’den oluşsaydı, o zaman halkbilimci Yahudi ya da Zenci folklorunu araştırırdı. Bir askeri birim de ya da bir kolaj topluluğu da bir halktır.

Brunvand, öğrencilere ve derlemecilere önermektedir şöyle bir strateji önermektedir: “son zamanlardaki derlemelerden çıkan bir sonuç “halk gruplarını” tanıma teorisiydi.” Bu gruplar, sosyal, politik ya da coğrafi etkenler bakımından tanımlamaktansa, halkbilimi amaçları için öncelikle belirgin halk şiveleri ve diğer geleneklerle tanımlanabilirler; diğerlerinden ayrı bir grup oluşturan jargon ve bilgidir. “Bir halk grubunun ilk sınavı paylaşılan folklorun varlığıdır; sonra bu uyumun arka planı incelenebilir.” Brunvand Amerikan folklorunun taşıyıcılarının meslek grupları, yaş grupları, dinsel gruplar ve etnik ya da milliyet grupları olarak sınıf

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Yüksek Lisans Öğrencisi

** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

lanabileceğini, bazen de din, eğitim, hobi-ler, komşuluk ya da aile gibi halk gruplarını anlamının mümkün olduğunu ileri sürer.

Altı çizilmesi gerekirse, sıralanan her iki formülün de dayandığı temelin “folklorun paylaşılan kimliklerin bir işlevi” olduğudur. Grup için önce Dundes’in yaptığı gibi (en azından bir ortak faktör paylaşan insanlar) düşünebilir ve kendine ait olduğunu söylediği bazı geleneklere sahip olacağına inanabilir; ya da Brunvand’ın bir halk grubunun ilk sınavının paylaşılan bir folklorun varlığı olduğu yolundaki düşüncesi üzerinde durulabilir. Her bir durumda varsayılan şey bir grup içindeki kimlik özelliklerinin paylaşımının, paylaşılan bir folklor yapısının varlığı için yol açtığıdır.

Paylaşılan kimlik açısından folklor, taşıyan grupların kavramlaştırılmalarına en yakın şey folklorun grup-içi bir olgu olarak kavramlaştırılmasıdır. Halk gruplarını tanımlayan kimlik özellikleri sosyal evreni çeşitli türde farklı parçalara ayırır ve folklor evreninin asıl sıralanışı da bu parçalar içinde yer alır. “Folklorda Ezoterik-Ekzoterik (anlaşılması zor- kolay anlaşılır) Faktör” çalışması folklorun gruplar arası boyutlarının sistemli birkaç incelemesinden biri olan William Hugh Jansen da folklorun “çok ya da az özel bir grup içindeki varlığından kaynaklanan özel meziyetlere sahip olduğu” fikrini geliştirmekle ilgilidir. Genel varsayım bir grubun folklorunun belirli içsel meziyetlere sahip olduğu çünkü o gruba ait olduğu ya da o grup tarafından biçimlendiği yönündedir. Başka deyişle, hemen bütün diğer halkbilimcilerinki gibi Jansen’in asıl ilgilendiği konu, gruplar içindeki özel folklor nitelikleri yani temel olarak gizli konulardır. Folklorun grup sınırları içinde paylaştığı ve bu gizli paylaşım ile belirginleştiği anlaşılır.

Halkbilimciler arasında bu ezoterik bakış açısının karşı konulamaz üstünlüğü için birçok neden ileri sürülebilir. Modern

halkbilimi incelemelerinin başlangıcından bu yana, romantik milliyetçilik ideolojisi kültürel birimler içinde halkbiliminin ayırt edici özellikleri üzerinde durdu ve halkbilimcilerinin dikkatini ulusal kültürlerin, bölgesel alt kültürlerin ve dilsel olarak tanımlanan, etnik grupların geleneklerine çekti. Bir diğer önemli etki de halkbilimin kolektif temsil, homojen sosyal grupların yaratım ve yeniden üretimlerinin ürünü ve onların kolektif karakterinin ifadesi olarak görülmesi yönündeki baskın görüş oldu. Sosyal sistemlerin içsel bütünlüğü üzerinde duran, antropolojideki düzensizlik ve görevcilik de halkbilimi kavramını bir grup içi olgusu olarak göstermeye yardım etmiştir.

Bir an için, sözünü ettiğimiz bakış açısı tarafından temsil edilen folklor ve insan arasındaki ilişki türünü inceleyelim. İlgilendiğimiz bakış açısının temelindeki kavramsal işlem, bir halk grubu olarak tanımlanan ve onun içinde kolektif olarak yer alan bir nüfus ile birlikte halkbilim geleneklerinin süper organik, kolektif olarak temsil edilen yapısının soyut düzeyi üzerindeki işbirliği, karşılıklı ilişki olarak görünmektedir. Folklor bütün grubun ve onun atalarının yaratımı ya da yeniden üretiminin ürünü ve ortak karakterin ifadesidir.

Geleneklerden söz edildiğinde, süper organik bir zamansal süreklilik olarak algılanan gelenekten söz edilir. Halk “gelenek taşıyıcı”dır, yani birçok yükü taşır gibi zaman ve mekan içinde folklor geleneklerini taşır, kendine özgü insanlar ve soy lar gelip giderler ama grup kimliği kalıcıdır ve gelenek iki önemli ayrı alanda yaşamaya devam eder. Bu bakış açısında aslında yüksek düzeyde bir soyutlama vardır; hem folklor hem de onun taşıyıcılarıyla olan bağlantısı deneysel düzeyde insanlar ve bilgi arasındaki bütünlüğün çok uzatılmışında ampirik soyutlamalardır. Eğer gerçekten folklorun sosyal tabanı ile ilgiliyse, insanlar ve folklor arasında daha dolaysız ve deneysel açıdan bir ilişki görme-

mizi sağlayacak başka bakış açıları geliştirilmelidir.

Başka bir yerde deneysel bir disiplin olarak folklorun geleceğinin, folkloru süper organik bir gelenek olarak bakışın, folkloru bir eylem olarak bakışa evrilmesine bağlı olduğunu söylemiştim. Buradaki düşüncem, folklorunun ne yaptığı yani performansı üzerine bu tür bir odaklanmanın, deneysel düzeyde insanlar ve bilim arasındaki gerçek bütünleşme için önemli olduğudur. Bu, folklorun sosyal tabanını bilginin sosyal ilişkilerdeki gerçek yeri ve iletişimsel etkileşimdeki kullanımını açılarından kavramlaştırmak demektir.

Şimdi, odağımızı insanla folklorun yapısının soyut işbirliğinden, folklorun kendi kaynağı olarak insanlarla bütünleşmesine çevirdiğimizden halk gruplarını incelemenin deneysel yararını ya da düşünsel geçerliliğini, paylaşılan kimlik açısından yeniden inceleyebiliriz. Bu şu anlama gelir: folklorun işleyişi yalnızca aynı kimlikteki insanlar arasında olur, çünkü halk grupları sosyal kimlik özelliklerini paylaşma bakımından algılanır. Eğer bu doğruysa, açıkça teorik olarak büyük önem taşır. Ama bu doğru mudur?

Genel olarak sosyal etkileşim açısından, Merton'un "rol ayarlaması" (role set) kavramı (kişilerin sahip olduğu ilişkilerin özel bir konum işgal ederek tamamlanması) ve Goffman'ın "rol diğeri" (role other) (bireyin rolünün gerçekleştirilmesi rol diğeri yani ilgili mevcut kişiler ile yüz yüze sosyal durumlar döngüsü aracılığıyla olur) etkileşiminin farklı, tamamlayıcı ve koşut roller oynayan insanlar arasında olabileceği gerçeğinin altını çizer ve sistemleştirir. Başka deyişle, bir tarafın sosyal ilişkiye katılmasıyla ilgili kimlik özelliği ilişkideki diğer taraflarla aynı ya da farklı olabilir. Sorun, folklorun işleyişi yalnızca koşut, paylaşılan kimlik sahibi insanlar arasında mı olur, yoksa farklı kimliklerdeki insanlar arasındaki ilişkilerde de mi görüldüğüdür. Burada "gerçekleştirici" "dinleyici üye" farklı kimlikleriyle ilgili da-

ğılım ama ilk elde folklor etkileşiminde yer alan katılımcılarla ilgili kimlik özellikleriyle ilgileniyorum.

İlgi alanları bu sorunu gidermeye katkıda bulunmaları için onları bir pozisyona sokan bir grup halkbilimci, folkloru grup sınırları arasından geçirmekle oldukça ilgili olduklarından (en azından bazı tür grup sınırları) yayılmacılardı (yayan, dağıtan halkbilimciler). Yayma çalışmalarının çoğu, incelenen konunun sosyal tabanıyla ilgili olmaktan çok uzaktı. Bir grup-üye bakış açısına yönelme, gerçekte yayılmacıların yamalı-paçalı süper organizmacılığına bir tepki, folklorun insanlarla ilişkisini yeniden değerlendirmek için bir girişimdir. Sorun, kapalı sosyal sistemlerin açık olanlardan daha kolay kavramlaştırılmasıydı. Folklorun gruplar arası aktarımı, folklor ve gruplarla ilgili teorilerde yerini hiç bulamadı ama belki de önemli bir faktör olarak açıkça hesaba katılmadı.

Bununla birlikte, farklı kimlikle katılımcılar içeren folklor performansı vakaları yayılımcı literatürde yerini buldu. Kuzey Kanada'nın iki kabilesi Tahltan ve Tlingit'le ilgili aşağıdaki hikayeye bir bakın:

Tahltan ve yukarı Stikine'deki eski zamanlardaki buluşmalarda, iki kabilenin üyelerinin haftalarca bir arada bulunduğunu ve toplantının özelliklerinden birinin hikaye anlatma olduğunu söylüyor. Bir gün Tahltan hikayecileri hikayelerini anlatıyor, ertesi gün ise Tilingit'ler hikayelerini anlatıyor. Bazen böyle haftalarca hikaye anlatıyorlar. Ara sıra kabileler hangisinin en çok hikayesi olduğunu anlamak için hikaye anlatma yarışması düzenliyorlar. Sonuç olarak, Tilingit'in Tahltan'dan daha çok hikayesi olduğunun kabul edildiği görülüyor. Bu şekilde, Tahltan'ın Tilingit hikayelerini ve Tilingit'in de Tahltan hikayelerini öğrendiği söyleniyor.

Burada, birbirlerinin farklı kimliklerinin tamamen ayırımında olan iki farklı kültür ve dil grubunun üyelerinin, âdet

haline gelmiş ve yüksek düzeyde folklor etkinliklerinin katılımcıları olarak folklorun yüz yüze işleyişinde birlikte yer alıyorlar. Performans sırasını düzenleyen resmi kurallar ve yarışma da bazen oluyor. Bu, katılımcıların çelişen kimliklerinin dolaysız bir durumun oluşmasıyla ve onların onu anlamasıyla ilgilidir. Folklor, kabileler arsında bir etkileşim mekanizması olarak kullanılıyor ve paylaşılmış kimlik ve kolektif folklor sahibi homojen halk imajı somut durumun gerçeklerini yeterince açıklamıyor. Folklorun oluşan tek ilgili paylaşımı, performans (işleyiş, yerine getirme, gösterme) yoluyla iletişimsel paylaşmadır.

Elbette, geleneksel yüz yüze hikaye anlatma ilişkileri nedeniyle Tahltan ve Tlingit hikayecilerinin kendi adlarına birlikte bir grup oluşturduklarını görmenin grup teorisiyle tamamen tutarlı olacağı şeklinde itirazda bulunabilir. O zaman, onlar arasındaki folklor alışverişinin grup sınırları içinde olacağı teknik olarak doğrudur. Bu yalnızca sosyolojik açıdan doğru olmakla kalmaz, aynı zamanda bu makalenin özünü oluşturan, folklor performansının etkileşimsel boyutuna da dikkat çeker. Ancak bu halkbilimcilerin, paylaşılan kimlikli bir grup insan için "grup" terimini kullandıkları anlam değildir. Böyle bir topluluk sosyologlar tarafından "sosyal bir kategori" olarak adlandırılır: Bir etkileşim sistemi içinde örgütlendiğinden grup oluşturmayan ama benzer sosyal özellikleri ya da statüleri olan birçok insan. "Halkbilimcilerin kavramsal açıklamalarında eksikliği duyulan, önemle vurgulanacak faktör etkileşimdir. Folklor başkalarına gösterilmesiyle içiçe olan bir etkileşimdir.

Durumumuzu saptamak ve güçlendirmek amacıyla, halkbilimcileri en çok ilgilendiren kimlik özellikleri için, paylaşılması zorunlu olmayan kimlik farkının folklor gösteriminin temelinde olabileceğini göstermek yararlı olacaktır. Tahltan-Tlingit durumunun, farklı kabile ve dil

gruplarının üyeleri arasında folklorun kullanımına bir örnek olarak verilmesini sağlayarak, etnik köken, din, bölge, meslek, yaş ve kan bağı ilişkileri üzerinde durabiliriz.

I. Etnik Köken: Farklı etnik grupların üyeleri arasında folklorun kullanımını içeren bir vaka Theodore Reik'in kışkırtıcı kitabı, *Yahudi Şakası (Jewish Wit)* içinde bulunmaktadır. Reik, birkaç yıl öncesine kadar Yahudi mizahının "Yahudi gruplarla sınırlı olduğunu ve neredeyse bir tür kabile iletişimi olduğunu, şakaların bir Yahudi tarafından diğerine anlatıldığını ve Musevi olmayanlarla, dinleyicilerin dikkate alınmadığını" söylüyor. Ancak son yıllarda kısmen Yahudi komedyenlerinin tanınması ve de Amerika'daki Yahudi'lerin kültürel etkileşim içinde sürekli bulunması nedeniyle bu şakalar sık sık Yahudiler ve Musevi olmayanlar arasındaki iletişimde görünmeye başladı. Burada daha önce anlaşılması zorolan bir gelenek performansı söz konusu olduğu sürece dışa dönük olmuştur, çünkü farklı bir kimliğin algılanması bu gösteri durumlarında bir etken olarak yer alır. Melne bağlı, geleneksel halkbilimci hâlâ bu şakaları, içeriğindeki özel konulardan ötürü grup içi bir form olarak tanımlayacaktır ama şimdi hikayelerin içinde olduğu gruplar arası bağlamların farkına varılması kişiyi forumun sosyal yapısına daha yakından bakmaya yönelecektir. Şakalar Amerika'daki Yahudi'ler ve Musevi olmayanların karşılıklı intibakı için önemli bir özellik olarak görülür, belki de Musevi olmayanlara daha çok hoşgörü gösterir ve Yahudileri daha az yaralar ve karşılıklı daha çok benzerliği ortaya çıkar.

II. Din: Dini gruplar arasındaki iyi olmaktan çok düşmanca olan ilişkiler Lona ve Peter Dere tarafından *Okul Çocuklarının Bilgisi ve Dili* kitaplarının *Mezhep Şiirleri* adlı bölümünde kaydedilen şiirlerde ifade edilir. Örneğin ; aşağıdaki şiir Episkopaliyanlar için Presbiteryanların söylediği şiirdir :

Piski, piski amin" de

Dizlerin üzerine çömel ve kalk yeniden.

Buna Episkopaliyanların yanıtı şöyledir :

Presbi, presbi eğilemem ben

Sen otur annenın dizlerine ve sus.

Bu alışverişteki katılımcıların hepsinin çocuk olması gerçeği onu çocukların bilgisinin bir parçası olarak adlandırmaya dayanak olabilir, aslında Opies'lerin yaptığı da budur. Ama bu şiirlerin sunulmasının altında yatan aynı yaşta olmak değil, dinsel farklılıktır.

III. Bölge: Farklı bölgelerin sakinleri arasındaki yüzleşmede yerini bulan bir folklor örneği; Mody Boatright'ın Batı bölgesi mizahını incelediği *Amerikan Sınırında Halkın Güldükleri* eserinde bulunmaktadır. Amerikan sınır bölgesi mizahının özünü açıklamaya çalışırken, Boatright onun birçok özel biçiminin ve özelliğinin sınırdaki yaşayanların, doğuluların ve diğer "medeni" yabancıların sınır bölgesi hakkındaki abartılı ve yanlış görüşlerine bir tepki olarak açıklanabileceğini ileri sürüyor. Batılılar basmakalıp sözleri olarak onları ağır hicivlere dönüştürdüler ve saf, inatçı yabancılar geri gönderdiler. Örneğin; Boatright taşkın ve edepsiz sınır bölgesi kurumundan söz ederken şunu ileri sürüyor:

Şimdi Mississipi'den yukarı botlarını, ava çıkan ve birlikte Kızılderili'lerle dövüşen talancılar ve kürk avcıları, ata binen ve dağınık sınır sürülerini toparlayan kovboylar bu insanlar birbirlerinin ne yaptığını gördüler. Yakında bir kriz durumunda diğerinin ne yapabileceğini ve yapacağını öğrenirler. Daha önce birbirlerine gösteri yapmamışlardı. Gösterileri yabancıların yararına idi.

Sanırım bu gösterilerdeki abartılı coşkunun özgürlük ve kendine güvenden doğduğuna en ufak kuşku duyulamaz. Ama uzun uzun konuşma coşkulu bir kendine güvenden daha fazla bir şey. Bu yabancıların değerlerini tanımamanın bir belirtisidir. Ama birtakım değerlerin ta-

nınmaması mutlaka aşağılık kompleksi anlamına gelmez. Sınır bölgesinin kibirli kişisi kendinden beklenen rolü oynadığını sanmaktadır; ama onu komik derecede abartarak, onu yermektedir.

Yine burada ve Boatright'ın kitabının başka bir yerinde, temel anlamını yabancılar, farklı kimlikteki insanlara bakışından olan ama bazen sınır insanlarının kendi aralarında yaptığı ve eğlendiği bir folklor şekli buluyoruz.

IV. Meslek: Mesleki bir kapasitesi olan insanlarla farklı kimliklerdeki diğerleri arasında, ticarete, hizmete ve kimlik farklılığını neredeyse tanımlanırken içeren mesleki işlere bağlı olarak folklor performansı örnekleri bulmayı beklemeliyiz. Örneğin, sokak satıcılarının bağırış tarzları, onların mesleki yetenekleri içinde folklorunu farklı kimlikteki insanlara yani müşterilere göstermesini içerir. Kimlik farklılıkları özellikle Türkiyeli bu sokak satıcılarının bağırışlarından bellidir:

Koşun baylar koşun ! Birbirinizi parçalamadan şu mallara koşun !

Basma entariler! Alını verelim, morunu verelim !

Yedi dağın çiçeklerini verelim !

Gelin baylar, bayanlar! Gözünüzün gördüğü özünüzün sevdiği her şey burada!

Elbette kimlik farklarından metinde açıkça söz edilmesi gerekli değildir, çünkü herhangi bir sokak bağırması alıcı ile satıcı arasında bir fark demektir ve ikisini bir oraya getirmeye yarar.

V. Yaş: Yaş grupları için belki de en çok bilinen materyali kullanabiliriz. Genelde çocuk bilgisi olarak sınıflandırılan ama performansı hemen hemen kaçınılmaz olarak çocukluk yaşının üstünde olan insanları kapsayan geniş bir folklor külliyatı vardır. Bu bilginin farklı yaş kategorilerindeki insanlar arasındaki etkileşimi sağlamakta daha verimli görülebileceği önerilmektedir. Örneğin, çocuk şiiri bu noktada belirgin bir durumdur. Tipik olarak yetişkinler tarafından çocuklara öğretilen bir form vardır ve bir gösteri aracı

olarak çocuklar tarafından yetişkin izleyiciler için daha sonra yerine getirilir. Ortak yönleri özellikle yetişkinler tarafından çocuklar için gerçekleştirilmek olan ninniler, diz kırmalar, parmak sayma ve eğlenceci şiirleri de bunlara katabiliriz. Büyüklerin çocukları sosyal kontrol mekanizması olarak işlev gören “çocuklar görülmeli ve dinlenmeli” gibi atasözleri de bunlara dahildir. Eğitim, kontrol ya da eğlence için yetişkinler tarafından anlatılan her tür hikaye ve masal da vardır. Bütün bu şekillerin ortak yönü çocukları büyüklerle etkileşim içinde göstermesidir ve çocuklar arasında kullanılan bilgiden, yalnızca yetişkinler arasında kullanılan bilgiden de ve hatta bütün yaş gruplarında ortak bilgiden çok farklıdır. Performans açısından bakıldığında, yetişkin gibi davranan ve çocuk gibi davranan çocuklar arasındaki etkileşimin bir boyutunu oluşturur. Bilgi katılımcılar arasında bir iletişim bağı oluşturması anlamında paylaşılır, ama katılmaların kendileri farklıdır, kullandıkları biçimler farklıdır ve onların arasında geçen folkloru bakışları farklıdır.

VI. Kan bağı: Folklor ve kan bağı yakınlığını içeren iki aydınlatıcı ve konuyla ilgili vaka Edmund Leach'in *Burma Dağlıklarının Politik Sistemleri* ve Raymond Firth'ün *Tikopia'nın Tarihi ve Gelenekleri* adlı eserlerinde bulunabilir. Bu antropologların her ikisi de bizim gibi gelenek ve davranış arasındaki, analitik yapıların benzerliği, düzeni ile gerçek birey davranışının çeşitliliği arasındaki farkı teorik açıdan dikkate almakla ilgiliydi. Kachin ve Tikoproanlar arasındaki mit ve efsane incelemelerinde, daha önce üniter sosyal grupların (kabilelerin) ortak ifadesi olarak düşünülen bu toplumdaki geleneksel hikayelerin aslında statü için savaşı bazı kandaş grupların kullandığı baskı araçları olduğunu anladılar. Yani, bu alışverişinin altında yatan kimlik özelliği göstericinin ve onu izleyenlerin önemli bir bölümünün farklı kan bağı yakınlığıdır.

Hikayeler diğer grupların üyelerine yöneliktir, ama hikayecinin kendi kan bağından insanlar da bunları izler ve bu hikayeler bazı işlevlere de hizmet eder.

Bunun gibi bir yazıda, dolaysız olarak bilinen analiz modları dışında bir bakış açısının belirtilerini bulurken örneklerin seçimi sistematik olmaktan çok keşfe dayalı olmalıdır. Mevcut örnekler folklorun sosyal tabanının incelenmesinde yeni bir düşünsel ve deneysel strateji için duyulan ihtiyacı belirtmekte yeterli olmalıdır. Folklor, halk olarak tanımlanan insanların homojen yapısına soyut olarak bağlı kültürel ürünlerin kendi kendine yeten bir alanı olarak düşündükçe, farklı kimlik içeren durumlarda folklorun kullanımını gözden kaçırılacaktır. Folklorun sosyal tabanının doğru algılanması, folklorun gösterilmesinin özel durumlar ve olaylar bağlamında olmasına bağlı sosyal kimlikler üzerinde odaklanan araştırmalara dayanmalıdır. Çünkü folklorla onun taşıyıcıları arasındaki ilişkinin yerini ancak burada bulabiliriz.

Gerekli yönlendirme yapıldıktan sonra, folklorun hem simetrik hem de asimetrik ilişkiler içinde bulunabileceği belli olur. Bazı grupların üyeleri ya da sosyal kategorilerin üyeleri paylaşılan kimlik temelinde başkalarıyla folklor alışverişinde bulunabilirler.

Burada önemli nokta, folklor performansının, bilginin katılımcılarının ortak sunuşu olmasını, onların hepsine eşit olarak ait olmasını gerektirmediğidir. Öyle de olabilir, ama farklı biçimde de verilebilir, farklı olarak gösterilebilir, farklı olarak algılanabilir ve farklı olarak anlaşılabilir. Genelde halk grupları kavramlaştırıldığından, bütün üyelerin ortak folklorlarında eşit payı vardır ve onu göstermek için eşit olarak yeteneklidirler, oysa bütün örneklerimizde gösterici ile izleyenler arasındaki çizgiler, kimlik farklarına dayanarak açıkça çizilmiştir.

Metinler her durumda folklorun anlaşılır performansını gizli olandan ayırt

etmekte tek başlarına yeterli değildirler. Farklı kimlik içeren durumlarda bir çocuk şiirin kullanılma olasılığı yüksektir, ama öteki örneklerin bazısı gizli bir dekora da eşit olarak uygun bilgi içerirler. Katılımcıların kimlikleri genel bir iletişim sisteminin parçası olarak kendileri tarafından sorgulanmalıdır. Bu iletişim sisteminin karakteri yalnızca bir bileşen tarafından değil, onu oluşturan öğelerin arasındaki ilişkiler tarafından tanımlanır.

Burada geliştirilen bakış açısının öne çıkardığı bir başka faktör de, folklorun sosyal dayanışmaya katkı sunan bir mekanizma olduğu kadar bir çatışma aracı da olabileceğidir. Folklorun işlevleri üzerine literatüre “kültürün kalcılığını koruma” ve “toplumu bütünleştirme ve sosyal bağı güçlendirme” gibi sözlerle girilir. Bu durum folklorun üniter bir sosyal grubun topluca tanıtımı olarak düşünülmesinin sonucudur. Folklor gösteriminin dışı dönük boyutunun farkında olmak, beraberinde folklorun dayanışma kadar çatışma aracı da olabileceğinin farkına varmayı getirir. Burada yine, metinler ve formlar yalnız başlarına güvenilir kanıtlar değildir. Çünkü aynı metin bir durumda düşmanlığı diğerinde dayanışmayı işaret edebilir; şive ile ilgili şakalar bu noktada açık bir örnektir.

Geniş çaplı halkbilimsel ilkenin tutarsızlıklarını göstermekle ilgili olduğundan bu yazının savunduğu düşünceler şu ana dek esas itibarıyla olumsuz olmuştur. Ama madem ki folklor performansının olması için paylaşılan kimliğin gerekli olmadığına karar verdik, performans-merkezli bir yaklaşımın folklorun sosyal tabanının incelenmesine yol açabileceği yeri belirterek neyin gerekli olduğu konusunda bir şey söyleyebilir miyiz? Bu noktaya kadar, bir kişinin folklorun esas yapısı hakkındaki görüşü ne olursa olsun, folkloru ait olduğu düşünülen bazı tarzların evrensel kabulüne bağlı olarak folklorun yapısı çözülmüş gibi kabul ettik. Yukarıdaki soruya bir yanıt bulmak için biraz daha

açık olmak yararlı olacaktır. Folklor performansının sosyal yapısına olan girişlerden birine folkloru bir söz sanatı olarak görerek yaklaşılabilir. Bu cümlecik folklorun materyalini belirtir ve onu folklorun şeylerine karşı olarak folklor yapma üzerine mevcut vurguyla yan yana getirmek için “sanatsal sözlü performans” olarak yeniden oluşturulabilir. Halkbilimciler, hatta aralarında sözlü sanat teriminin en çok geçerli olduğu antropolojik olanlar da, gerçekte hiçbir zaman alanın bütün sözlü sanatları kapsadığını düşünmediler (örneğin, oratoryo önemli atlama olmuştur). Bu yüzden burada görüşülen düşüncelerden yaralanmak için folkloru sanatsal sözlü performans olarak tanımlamak gerekmez.

Konuşulan dilin sanatsal kullanımıyla, yani sanatsal sözlü performansla, sözlü davranışın bir bileşenine dikkat çekilmesi, özel bir bağlamda anlaşılabilir ya da özel olarak algılanması biçiminde sözlü davranışın herhangi bir bileşeninin sistematik işlenmesiyle gönderimsel, bilgisel boyutunun ötesinde önem kazanan dil kullanımı anlamına gelir. Bütün konuşmanın estetik bir boyutu olduğu ileri sürülebilir ama estetik boyutun farkına varılan, estetiğin istendiği ve konuşmanın özel sayıldığı, sanatsal sözlü performansa ve ona gelen tepkilere ulaşılmasını sağlayan nokta da budur.

Bu noktadan hareketle, sanatsal sözlü performans ile sanatsal sözlü iletişim arsında analitik bir ayırım yapmak yararlı olur. Öncekinin analizi hareketin kendisi üzerinde ve göstericinin üzerinde durur ve dikkati performansın kendisi üzerinde duran özel bazı etmenlere çeker.

Sosyal bir davranış olarak, sanatsal sözlü performans, bütün insan davranışlarını yöneten açık ve gizli kültürel kurallara bağlıdır; ilgili sorular bir kişinin bazı özel davranış kalıplarıyla ya da kimlik özellikleriyle nerede, ne zaman, ne amaçla ve kime sözlü sanat biçimi sunacağı (ya da sunmayacağı) olur. Böyle bir araştır-

mayla ilgili kural çeşitleri için olumsuz bir örnek verecek olursak, on yedinci yüz yıl Kuveykırılar'ı kendilerini, kendilerine "Aptalca konuşmaktan, boş şakalardan, küfürlü gevezeliklerden ve uydurma hikayelerinden kaçınarak zamanımızı kurtarın" diye emreden havarilere ve azizlere bağlı hissedyorlardı. Bu durum geniş bir yelpazesi olan halk anlatı şekillerinin anlatılmasını her bağlamda olanaksız kıldı.

Sanatsal sözlü performansın analizi, gösterisinin kendi içinde bulduğu durum hakkında ne düşündüğünü sorarak başka bir yönden başlanabilir. Bu soruyu fiziksel ve dünyevi durumu, kendi kimliği ve duruma bakarak amaçları, etkileşimde olduğu insanlar ve sanatsal sözlü performansla ilgili olarak kültürünün kurallarına sağladığı uyum da dahildir. Belirtildiği gibi, katkıda bulunan faktörlerden biri aktörün duruma katılan diğer kişiler hakkındaki görüşü ve onlarla olan mevcut ya da olası ilişkisi olacaktır. Bu etmenlerin hepsi deneysel olarak saptanmalı ve bir göstericinin yalnızca insanların ondan istediği şekilde davrandığı gibi deneysel olmayan bir biçimde düşünmek yerine bağlamsal ilişkileri açısından açıklanmalıdır.

Sanatsal sözlü performansa zıt olarak, sanatsal sözlü iletişim olarak adlandıracağımız başka bir olgunun farkını anlayabiliriz. İletişim olarak teorimdeki kullanımına uygun olarak iletişimin bilginin bir kişiden başka bir kişiye aktarılmasını içerdiğini biliyoruz. Bu yüzden sanatsal sözlü iletişimin analizi hem göstericiyi hem de izleyiciyi ele alır, onların iletişim etkileşimi üzerinde durur. Sanatsal sözlü iletişimde, bilginin bir kısmı, gösterinin yararlandığı ve söylenenleri sanatsal olarak algılatan, konuşma dilinin oturmuş estetiğinin parçası olan sözlü performansın öğelerinin tam olarak kullanılmasında yatar. O halde sanatsal iletişimin olması için kullanılan ifade sisteminin, estetik geleneklerinin verici ve alıcı tarafından ortak biçimde anlaşılması gerekir. Dinleyici, vericinin söylediklerini, içine kattığı

sanatsal bilgiyi çözmek için bunları sanatsal incelikler içeren söylemler olarak algılayabiliriz. Ve elbette, eğer gösterici izleyicinin onun kullanımını algıladığını ve anladığını görürse folklorunu daha severek gösterecektir. Zenci topluluğun Oakland, California'da sözlü sanat olarak işaretlemeyi kullanmasını örnek veren ve bu konuşma eylemini karakterize eden dolaylı anlatımın niteliğine işaret eden Claudia Mitchell-Kernan şöyle yazıyor:

Bu (dolaylı anlatım) öncelikle eşitle anlatmanın olduğunu kabul eden ve sözlerin sözlük-sözdizimi anlamlarının görmezden gelindiğini kabul eden konuşmacı katılımcıları tarafından kullanılmaktadır. İkincil olarak, bu paylaşılan bilgi, söylenenlerin yeniden yorumlanmasında kullanılmalıdır. Dinleyicinin ve izleyenlerin dikkatini konuşmacının sanatsal becerisinin değerlendirildiği bu paylaşılan bilgiye çekmekte kullanılan şey akıllılıktır.

Farklı folklor biçimleri için, paylaşılan bir dil kodu da, eğer sanatsal bir formun biçimsel işaretleri tamamen dilselse, örneğin, İngilizce'deki atasözleriye, sanatsal sözlü iletişim için gereklidir. Ancak, şarkılar ya da türküler gibi diğer formlar, evrensel olarak bilinen herhangi bir dilsel kavrayış olmazsa sayıları çokça olabilecek paralinguistik ya da kinesik işaretler taşırlar.

Sanatsal sözlü iletişim için en temel ön şart konuşulan dilin paylaşılan bir estetiği olmasıdır, bunun özellikler de deneysel araştırmayla belirlenmelidir. Bu tür ortak anlayışları neyin oluşturduğu sorusu aslında kültürün kendisinin temel yapı sorunudur ve bu yazının kapsamının çok ötesindedir. Şimdilik, folklor incelemesini var olan ilişkiler üzerinde yoğunlaşarak ve kendimize neden folklorun bu ilişkilerin iletişimsel bağları içinde görünmesi gerekip de içinde bulunmadıklarında görünmemesi gerektiğini sorarak, ilerletebiliriz.

*Texas Üniversitesi
Austin, Texas*